

ПЕРСПЕКТИВИ ЗМІН У СТРУКТУРІ УКРАЇНСЬКОЇ БІЗНЕС-ЕЛІТИ В РЕЗУЛЬТАТІ ЗАМІЩЕННЯ ПОКОЛІНЬ

С. В. Глівенко, канд. екон. наук, доцент

*Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна
E-mail: glivenko@management.sumdu.edu.ua*

У даній статті порушується питання визначення необхідних умов та факторів для формування адекватного покоління представників української бізнес-еліти з урахуванням періодів активної професійної кар'єри декількох поколінь. За даними такого аналізу прогнозується інтервал природного «заміщення еліт» та вплив даного процесу на політико-економічне життя України у теперішній час.

***Ключові слова:** бізнес-еліта, періоди кар'єри, мотиваційні стимули, заміщення еліти, фактори розвитку еліти.*

Вступ. В процесі вивчення впливу бізнес-еліти України та мотиваційних стимулів певних вікових та професіональних груп всередині еліт постало питання визначення часових інтервалів їх активної професійної фази та прогнозування періодів «заміщення еліт» як еволюційного процесу, що може суттєво змінити структуру української правлячої еліти. Розв'язання цих питань та інфографічне відображення цього процесу є метою даної статті.

Постановка завдання. В статті ставиться питання визначення необхідних умов та факторів для формування адекватного покоління представників української бізнес-еліти з урахуванням періодів активної професійної кар'єри декількох поколінь. За даними такого аналізу пропонується інтервал природного «заміщення еліт» та вплив даного процесу на політико-економічне життя України у теперішній час.

Результати дослідження. Як нами неодноразово стверджувалося, вся представники української еліти з часом набувають певні статки і стають у своїй поведінці типовими представниками бізнес-еліти. Дана тенденція простежується на всьому пострадянському просторі і пов'язана з мотиваційними прагненнями еліти компенсувати матеріальне відставання від своїх закордонних колег з одного боку та недосконалістю внутрішнього законодавства та менталітету громадян, що не заперечує цей варіант. Результатом є тотальна корупція та створення олігархічних форм правління в усіх колишніх радянських республіках.

Важливим питанням є первинність та взаємозв'язок таких елементів, як корупція та влада, специфічні здібності представників еліт та їх активи, мета та засоби її реалізації. В цьому контексті нам вбачається доречним проаналізувати кілька типових шляхів становлення пострадянської еліти.

За даними відкритих джерел, що містять біографічні дані представників еліти, досить часто можна простежити такі три основні лінії розвитку кар'єри представника пострадянської еліти. Перша з них стосується дітей

адміністративно-партійних керівників, держслужбовців, дипломатів, які маючи певний високий матеріальний статок та свободу дій в умовах наявності вільного часу стають на шлях побудови політичної кар'єри. Друга стосується дітей представників силових відомств, службовців середньої управлінської ланки, що не мали на початку достатніх матеріальних можливостей та обмежену свободу дій, і складається як бюрократична кар'єра чиновника. Її особливість полягає в довго терміновості, поступовому накопиченні матеріальних результатів, постійним обмеженням з позицій правової безпеки та неможливості швидкої та ефективної зміни місця роботи без втрати неофіційних доходів. Третя стосується дітей керівників торгово-економічної сфери, які успадкувавши активи та найголовніше навички ведення бізнесу майже ніколи не претендували на політичні та бюрократичні посади, їх цілком влаштовували нові широкі можливості створення та розвитку власного бізнесу. Рівень їх досягнень частіше всього залежав від початкового рівня підконтрольних родині активів, а сфера діяльності найчастіше була задалегідь вирішена галуззю до якої належали дані активи.

Таким чином можна говорити про спадковість кар'єри, що є цілком природно і є початком формування родинних бізнес-династій. До цього факту можна відноситись з певними емоційними чи юридичними претензіями, але це є реальний процес, який може бути цілком функціональним за умов легалізації тіньових капіталів та переорієнтації їх власників в суто бізнес-еліту без намагань втручання в роботу інститутів державної влади.

Первинне нагромадження капіталу зазвичай є ризикованим і не завжди абсолютно прозорим з правової та етичної точки зору. Проте слід зазначити, що наступні власники родинних активів мають на меті вже, в першу чергу, збереження набутого, тому мають бути більш обережними у засобах і тому більш схильні до законних форм ведення справ, що формує попит серед еліт на законну владу з усіма елементами правової держави. Існуюча в Україні ситуація може бути розцінена як проміжний етап між етапом первинного нагромадження капіталу та етапом його системного та ефективного використання. Якщо оцінювати останні 10-15 років то вони були використані представниками еліт для захисту та структуризації власних активів. В багатьох випадках захист був неможливий без входження у певні політичні проекти, що гарантували на той період безпеку володіння та ведення бізнесу в обмін на фінансову підтримку цих політичних проектів.

Структуризація активів проходила в декількох формах, а саме позбуття непрофільних та неефективних активів, створення замкнених виробничо-фінансових структур, що забезпечували функціонування виробничих циклів в окремих галузях чи регіонах за несприятливих економічних та політичних зовнішніх умов.

Мотивація представників еліти в окремі періоди трансформації є закритою інформацією як для журналістів та експертів, так і для представників еліт з огляду на комерційну та політичну важливість таких відомостей. Наприклад, навіть для соціологічних досліджень ця категорія громадян країни за твердженням Є. Головахи є недосяжною для опитувань та вивчення [1].

Крім того мотивація і поведінка еліти є природною для них самих і тому не потребує в їх свідомості аналізу чи пояснення. Різні погляди та методи

вирішення певної проблеми представниками різних поколінь одного клану є цілком нормальним з позицій мотиваційних теорій, але не аналізуються всередині самої еліти і списуються на вольовий фактор.

Періоди певної моделі поведінки представників еліти критично залежать від віку та набутого досвіду, а це залежить значною мірою від тих періодів радянської чи української історії, в яких проходило життя цих представників. У теперішній час відбувається явище, яке нами охарактеризоване як «перше українське заміщення еліт», період з 2010 по 2020 роки, в який проходить передача активів від першої та другої хвилі української еліти до їх нащадків третьої хвилі. На рисунку 1 наведено часові інтервали народження та перебування в активній фазі людей, що зараз складають вся три хвилі існуючої на даний час української еліти. Представники першої хвилі сьогодні майже відійшли від справ, започаткувавши етап «першого заміщення еліт». До них відносяться люди воєнного та повоєнного років народження які встигли зробити кар'єру ще в радянській політико-економічній системі, а після створення України зберегли контроль над очолюваними ними підприємствами та здобули приватну власність над цими активами. Ці так звані «червоні директори», як наприклад Володимир Бойко, Володимир Лук'яненко та інші завершили свою кар'єру керівників та передали контроль на різних умовах наступному поколінню. Ключовим на даному рисунку є 1991 рік, коли на зміну одній моделі власності прийшла інша і виникла реальна можливість за умов фактичної управлінської влади закріпити за собою право власності юридично. Далеко не всі керівники радянської епохи мали здібності використати цей унікальний шанс. Шанс перетворитися з тимчасового керуючого на законного власника активів, до створення яких вони були майже непричетні. Покоління дітей цих власників здобувало освіту в радянський період, але трудовий шлях почало вже в реаліях нової української економіки і в більшості випадків було з самого початку пов'язане з активами батьків. Перехідний період 90-х років в економіці вони добре вивчили, і навички виживання та ведення бізнесу в складних умовах суттєво змінили їх мотиваційний профіль.

Третя хвиля представлена онуками представників першої хвилі, ця категорія осіб вже відбулася як українські громадяни, освіта та становлення прийшлися на достатньо сприятливий період в умовах повного контролю та безпеки з боку старших поколінь, тому їх мотивації є більш поміркованими та раціональними, але базуються на хибних припущеннях про незмінність існуючих умов та недосконалості правових інститутів держави та громадянського суспільства.

Як вважає відома російська політолог Катерина Шульман, еміграція, як перспектива, вже не є актуальною моделлю для молодих представників (третього покоління) пострадянської еліти. Широкі можливості для задоволення матеріальних, інформаційних, культурних потреб в межах пострадянського простору, специфічні потреби в спілкування – це те, що за прогнозними даними створить умови для розвитку наступного покоління еліти, вважає дослідниця.

На нашу думку, з нею можна погодитись, якщо мати на увазі не друге, а третє покоління пострадянської еліти, тобто людей віком від 15 до 25 років, що відносяться за своїми уподобаннями до покоління «У». Попередне, друге

покоління, у віці 30-45 років є носіями пострадянських уявлень про світ, тому вони з одного боку активно намагаються позбавитися стереотипів минулого, а з іншого є його підсвідомими носіями. Заперечуючи багато тез минулого вони є його яскравим прикладом. Це проявляється в методах оцінки інформації, способах прийняття рішень, відношенні до політики, формулювання цінностей та пріоритетів як особистих, так і організаційних.

1940	1960	1970-1980	1991	2000	2010	2015	2020	2030	2040
	Кар'єра 1 хвили в РСРС		Батьки 1 хвили (50-70 років) великий та середній бізнес						
1940-1955 р.н.	1965-1980 р.н.	1985-1995 р.н.		Діти 1 хвили (40-55 років): великий та середній бізнес					
1 хвиля української еліти: батьки	2 хвиля української еліти: діти	3 хвиля української еліти: онуки		Онуки 1 хвили (30-45 років): великий та середній бізнес					
				Перше українське заміщення еліти					

Рисунок 1 - Цикли відтворення та заміни радянської, пострадянської, а згодом і української бізнес-еліти

Як видно з наведеного рисунку, в новітньому періоді української історії наразі можна виділити три хвилі еліт, які мали активну професійну фазу в певні проміжки часу, зокрема перша хвиля з 1991 року по 2000 рік, їх діти, друга хвиля - з 2000 року по теперішній час, покоління онуків, третя хвиля – з 2010 року і по теперішній час. Слід зауважити, що інтервали вибрані умовно з кратністю п'ять років, тому в реальності по персоналіям можуть бути певні відмінності, що зумовлено віком вступу в шлюб, народження дітей, початку професійної кар'єри і таке інше.

Окремо слід зазначити, що період кар'єри для представників різних хвиль буде змінюватися у бік зменшення навіть з урахуванням тенденції до збільшення пенсійного віку. Тенденція зменшення активного періоду кар'єри представника еліти в абсолютному вимірі в роках буде результатом саме мотиваційних змін у свідомості поколінь. Тривала і виснажлива праця, відданість справі та орієнтація на авторитарний стиль управління залишаться в минулому, а наступні покоління еліти будуть більш орієнтовані на швидкий результат, більші можливості та потреби у відпочинку та задоволенні елітних потреб вимагатимуть більше вільного часу, а також використання праці найманих фахівців з управління дозволять чи змусять їх

скорочувати активну фазу власної кар'єри з поступовою передачею повноважень наступному поколінню.

Дані узагальнення в більшій мірі орієнтовані на бізнес-еліту, що представляє великий та середній рівень економіки. В сфері державного управління та політиці, юстиції та науці, медицині та культурі діють, на нашу думку, дещо інші шкали та періоди, що зумовлено законодавчими нормами та специфікою цих галузей, але загальна тенденція є подібною. Крім того, нами робиться акцент на бізнес-еліті як кінцевій стадії трансформації представників української еліти. Нажаль окремі випадки адекватної поведінки та кар'єр справжніх представників галузевих еліт є частіше виключенням ніж тенденцією.

Таким чином, ми прогнозуємо, що до 2020 року пройде «перше українське заміщення еліт», що буде і є природнім процесом зміни поколінь, але стане причиною значних економічних та політичних змін в країні через зміну мотиваційного профілю цілого покоління, що суттєво впливає на основні процеси в Україні.

Далі спробуємо проаналізувати теоретичні передумови виникнення нової якісної генерації української бізнес-еліти, першим кроком до якої стали не свідомі кроки влади та суспільства, а реалії вікових демографічних змін.

Еліта в повному значенні цього поняття може відбутися лише за умови народження вільною, незалежною та в умовах безпеки та добробуту. Без цих умов на формування свідомості будуть впливати негативні фактори, що неодмінно спричинять виникнення ряду комплексів, які спотворять мотиваційну матрицю суб'єкта. Під мотиваційною матрицею ми розуміємо певну індивідуальну структуру потреб та стимулів суб'єкта, що формують його поведінку на протязі всього життя і закладають напрям розвитку як окремої особистості так і напрям розвитку організацій та активів, належних даному суб'єкту. Ця концепція базується на тому, що мета та завдання розвитку організацій корелюють з суб'єктною метою та завданнями представника бізнес-еліти зокрема і є продовженням та економічним наслідком його структури мотивацій. Приклади пострадянської та сучасної української еліти наочно демонструють велику кількість комплексів та вад, що стали основними мотиваційними аспектами поведінки представників еліти. Тому вважаємо, що вкрай важко сподіватися на існування адекватної мотиваційної матриці у суб'єкта з негативним минулим з точки зору освіти, культури, моралі, безпеки та добробуту.

Суб'єкт з широкими задоволеними потребами в минулому, в дитинстві зокрема, може впевнено вірити у досяжність та реалізуємість своїх стратегічних цілей, мрій та ідей, що забезпечує йому впевненість та результативність роботи над довгостроковими проектами.

У той же час, суб'єкт з обмеженими можливостями та проблемами в минулому, використовує короткострокові цілі, в першу чергу задовольняє у гіпертрофованому вигляді свої первинні потреби, що наочно демонструє високий рівень корумпованості еліти та високий рівень лояльності до корупції з боку суспільства.

Таким чином, можна вважати, що всю послідовність (піраміду потреб) такий суб'єкт намагається реалізувати в найкоротший термін, що збігається з його

активною фазою трудової діяльності чи в бізнесі чи на державній службі. Враховуючі терміновість заняття посад на службі весь цикл задоволення потреб суб'єкт намагається завершити в цей період, що і зумовлює високий рівень корупції.

Суб'єкт, що зосереджений в короткотерміновому періоді на задоволенні первинних матеріальних потреб, вступає в жорстку конкурентну боротьбу з всіма, хто знаходиться з ним на одному ієрархічному рівні потреб і не має додаткової мотивації для переходу на інший рівень потреб. Питання аналізу умов формування еліти суспільства все активніше обговорюється в науковому колі, зокрема в роботі [2].

Можна припустити, що в сприятливих матеріальних умовах суб'єкт відчуває задоволеними перші рівні потреб і має шанс, підкреслимо, лише має шанс відповідально перейти до наступних рівнів реалізації потреб та сформувати адекватну мотиваційну матрицю. Ці наступні рівні потреб для суб'єкта вже не є матеріальними, але для їх втілення потрібна участь великої кількості найманих працівників, задоволення кола споживачів, повага та позитивне ставлення з боку суспільства, що і є похідними від успішної бізнес-діяльності.

З наведеного вище можна зробити припущення, що реальні зміни в країні можливі в наступні 5-10 років саме через «перезавантаження» еліт, що відбудеться еволюційним шляхом з поступовою зміною мотиваційної моделі більшості представників третьої хвилі бізнес-еліти України, які тільки вступають в повноцінне управління активами, але ще підконтрольні та залежні від попереднього покоління. Українська історія бізнес-еліт та еліт взагалі має еволюційний характер і розвивається паралельно з трансформацією всього суспільства.

Висновки. В даній статті ставиться питання визначення необхідних умов та факторів для формування адекватного покоління представників української бізнес-еліти з урахуванням періодів активної професійної кар'єри декількох поколінь. За даними такого аналізу прогнозується інтервал природного «заміщення еліт» та вплив даного процесу на політико-економічне життя України у теперішній час.

SUMMARY

PROSPECTS FOR CHANGE IN THE STRUCTURE OF THE UKRAINIAN BUSINESS ELITE AS A RESULT OF THE GENERATIONAL CHANGE

S. Glivenko

Sumy State University

2 R-Korsakova St., Sumy, 40007, Ukraine

E-mail: glivenko@management.sumdu.edu.ua

This article figures out the necessary conditions and factors for forming new adequate generation of Ukrainian business elite considering the periods of active professional growth of several generations. According to this analysis, it is possible to predict that interval of natural "replacement of elites" and influence of this process on political and economical life in Ukraine can take place nowadays.

Keywords: *business elite, career periods, motivational incentives, replacing the elite, the elite development factors.*

РЕЗЮМЕ

ПЕРСПЕКТИВЫ ИЗМЕНЕНИЯ В СТРУКТУРЕ УКРАИНСКОЙ БИЗНЕС-ЭЛИТЫ В РЕЗУЛЬТАТЕ ЗАМЕЩЕНИЯ ПОКОЛЕНИЙ

С. В. Гливенко, канд. экон. наук, доцент

Сумский государственный университет,
ул. Римского-Корсакова, 2, Сумы, 40007, Украина

E-mail: glivenko@management.sumdu.edu.ua

В данной статье ставится вопрос определения необходимых условий и факторов для формирования адекватного поколения представителей украинской бизнес-элиты с учетом периодов активной профессиональной карьеры нескольких поколений. По данным такого анализа прогнозируется интервал природного «замещения элит» и влияние данного процесса на политико-экономическую жизнь Украины в настоящее время.

Ключевые слова: бизнес-элиты, периоды карьеры, мотивационные стимулы, замещение элиты, факторы развития элиты.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Еліта та криміналітет – найбільш недосяжні респонденти // Український тиждень. – 2015. – № 45 (417).
2. Александров В. А. Элиты и власть: проблема формирования в условиях переходного общества / В. А. Александров [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/46259/01-Alexandrov.pdf?sequence=1>.

Надійшла до редакції 18 жовтня 2015 р.